

HARDICSAY PÉTER¹

Optimális és gyors döntések a gazdaságban és a magánéletben a sakk kognitív sémái és analógiáinak segítségével.

Hogyan lehet a döntés egyszerre gyors (leggyorsabb), leghatékonyabb, racionális és érzelemszegény? A vezetői döntések és az élet döntései egyaránt egy olyan módszert kívánnak meg, amely alkalmazásához sajátos látásmód szükséges. Ezt a látásmódot mi a sakk alapjainak elsajátításával biztosítjuk. Ennek a látásmódnak a neve *állásmegítélés*. Az állásmegítélés egy világszemléleti mód is, mely az ember mindennapjait is irányítja. Az előadásban bemutatom azokat a longitudinális méréseket, amelyeket a sakk hatásai és az érzelmi befolyásolás hatásainak vizsgálatában végeztem. Rámutatok a sakk, mint versenysport, tudományos módszer és művészeti ág jótékony hatására az agresszió megfékezésében. Ezt a hatást a vezetői döntésekben is alkalmazzák. Az érzelmi befolyásolás minimalizálására folytatott tapasztalatot is bemutatom. A tudástőke rejtett részének előhívására, teljesítőképessé tételére is kitérek. A módszer lényege, hogy *minden versenyhelyzetben alkalmazható* és az alkalmazó versenyelőnyhöz jut. A versenyelőny konvertálható pl. a gazdasági életben is. A módszer analógiák sokaságát alkalmazza. A módszert *logikai képességfejlesztés* néven vezettem be a pedagógiai-pszichológia gyakorlatba. Adicionális előnyei a rendszerszemlélet, a rugalmasság, a heurisztikus problémamegoldás, a kreativitás és az innovativitás. Tárgyalom a szemléletünk racionális változását (paradigmaváltási szükségletet) is, mely a mai egyoldalú haszonelvőről a strukturális gondolkodás irányába tolódik el. Ennek lényege az élő és az élettelen rendszerek azonos módon történő kezelése. A mai gyors változások és a válságjelenségek kezelése is egyszerűen megoldható az új rendszer alkalmazásával. **Kulcsszavak:** positional sense, chess analogies, cognitive patterns, logical skills development, structural thinking

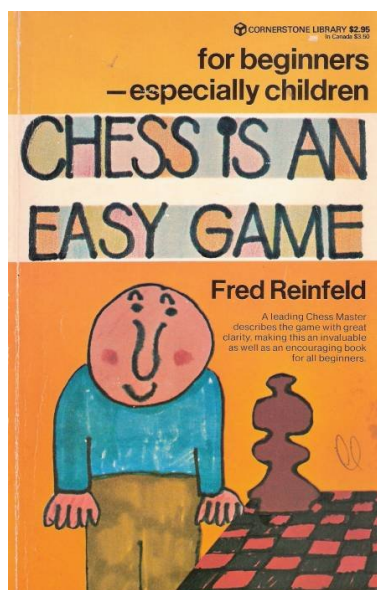
1. Bevezető

Hogyan lehet a döntés egyszerre gyors (leggyorsabb), leghatékonyabb, racionális és érzelemszegény? A vezetői döntések és az élet döntései egyaránt egy olyan módszert kívánnak meg, amely alkalmazásához sajátos látásmód szükséges. Számos tankönyv született erre a témára, közülük egyiket bemutatom az 1. ábrán. Már a címe is a sakk könnyű tanulhatóságát jelzi.

¹ Tanár, mérnök-közgazdász, a Budapesti Kommunikációs Főiskola adjunktusa, a Szent István Egyetem, Gödöllő Gazdálkodás és Szervezéstudományok Doktori Iskola III. éves Ph.D hallgatója

1.ábra

A sakk könnyű játék

Forrás:

[/www.sakkvilag.hu/.../fred+reinfeld++for+beginners++especially+children+chess+is+an+easy+game-766.html](http://www.sakkvilag.hu/.../fred+reinfeld++for+beginners++especially+children+chess+is+an+easy+game-766.html)

A sakkban speciális szakterminológiát használunk, amelynek teljeskörű megértése és szakértői alkalmazása előtanulmányokat igényel. A kérdés az, hogy mennyi erőfeszítésre van szükségünk ennek az elsajátítására. Soha ne feledkezzünk meg arról, hogy a sakknak az alapjait könnyen el lehet sajátítani. Lasker Emanuel szerint (az 1900-as évek első évtizedében!) erre elegendő 200 óra². Ma is helytálló az adott szám, de a sakk alapjai elsajátítása néhány területtel bővült. Így a sakk állásmegítélése (Szekely, 1932)³, dinamikája (Lasker, 1895)⁴, továbbá az áramlat élmény (Csíkszentmihályi-flow)⁵ feltűnése óta ezekkel a fogalmakkal is bővíteni kell az általános alapokat.

² Brunthaler, H. 2004: *Materialien zur Schachpsychologie und -Pädagogik*. Band I. Blauer Punkt Verlag, Magdeburg, 9.o.

³ Hardicsay, P. 2004: *Sakkedző*, Spirál Könyvkiadó, Budapest, 19.o.

⁴ Lasker, E. 1895: *Gesunder Menscherverstand*, Munzert, R. 2004: *Relativität im Schach*. Joachim Beyer Verlag, Hollfeld, 9-10., 194-210.o.

⁵ Csíkszentmihályi, M. 1997: *Az áramlat*, Akadémiai Kiadó, Budapest

2. Kiválasztott témánk a manőverezés a haladó sakkban

A manőverezés vagy lavírozás a sakkban általában egyenlő erejű játékosok között alkalmazott előnybe hozó módszer. Ennek a módszernek nincs kialakult elmélete, hanem példákon alapszik. Ha mégis meg kellene határoznunk a módszert, a következők alapján tehetnénk:

1. A manőverezés zárt vagy félig nyílt állásban lehetséges. Csak a tiszték és a király tudnak lavírozni, a gyalogok nem, mert ők jobban helyhez kötöttek. Ebbe a kategóriába tartoznak azok az állások, ahol pl. a spanyol megnyitásban huszárátrendezések történnek. Egy példa: világos huszárja a b1-d2-f1-g3(e3) úton éri el célját, majd következik a másik huszár manővere f3-h2-g4. Ezt a legtöbben „becsukott szemmel” is meghúzzák, technikai elemmé vált. Hasonló a sötét futó manővere a tüske variban: f8-e7-d8-c7, majd ez a futó és a b8 vezér ütegeje különböző stratégiai (Kh8-Bg8 –g5-Bg6 stb., illetve taktikai (b5 vagy d5 gyalogáldozat) megoldásokat tesz lehetővé.
2. Vannak olyan megoldások, amelyek az állás kezelésének stratégiai kellékárába is bekerülnek a manőverek. Pl. a Grünfeld védelemben a világos király a centrumba siet, hogy erősítse azt és a végjátékban megelőzze a sötétet. A király háromszögelése a végjátékban átadja a lépés jogát az ellenfélnek és gyakran lépéskényszerbe is hozza azt. A bástyaduplázás a nyílt vonalon gyakran eredményez nyerő pozíciót. A Volga cselben sötét huszárjának adott az útja: g8-f6-e8-c7-b5 stb..
3. A manőverezés egy közbenső elem, amely egy támadást megalapozó helyzetet hoz létre, pontgyengítést idézhet elő, ami későbbi báb-átcsoportosítással kihasználható.
4. A leginkább manőverezésre teremt báb a huszár. Néha egészen csodás utat jár be egy-egy huszár. Néha a manőverezőből romboló bábbá változik.

3. A példa tárgyalásoknál alkalmazható analógiás feldolgozása

ad.1. A tárgyalás egy mérleggel és eredmény-kimutatással teljesen feltárt helyzetben, illetve egy tisztázatlan helyzetben pl. egy cég értékesítése előkészítési szakaszában teljesen eltér egymástól. Utóbbi esetben nem lehet azonnal állást foglalni, el kell odáznai a döntést, csak részmegállapodások kötésére, szándéknyilatkozatok kibocsátására van mód.

ad.2. A tárgyalás stratégiai kelléktára a cég élelciklusának (Adizes, 1997⁶) megfelelően előzetesen alakítandó ki. Lehetséges a SWOT analízisnek megfelelő négy szektorba sorolható a termékek profiltisztítása, új stratégiai termékek kifejlesztése. A tárgyalási magabiztosság függvénye lehet pl. az új stratégiai termék-ágazat kifejlesztésének állása. Amennyiben itt nem állunk jól, akkor célszerű időnyerési céllal meggyengíteni a tárgyaló partner helyzetét.

ad.3. A közbenső elem fogalma azt jelenti, hogy a tárgyalás során egy rész területen érünk el számunkra megfelelő megállapodást és erre a pl. szerkezeti átalakulásra alapozhatjuk a következő tárgyalási fordulóban alkalmazott taktikánkat.

ad.4. A tárgyalási módszer egy kereskedelmi alkunál a magabiztos tudást, a kitűnő kommunikációt és a személyre szóló felkészülést kell egyidőben alkalmazni. A tárgyalópartner egy-egy kezdeményezését le lehet szerelni és megállíthatatlan ellentámadást alkalmazni. A fenti módszerhez kiemelten fontos az önismeret és önuralom, továbbá a kombinációs látásmód (Hardicsay, 2010⁷) alkalmazása. A jelenlegi sakkbábok alkalmazása mellett számos, kultikus tartalmat is hordozó készlet tűnt fel. Egyik extrém példája a Mücsarnok 2007. évi kiállítása halálsakkja. Ez indonéz eredetű.

2. ábra

Kempelen-Ember a gépben 2007, halálsakk⁸, Mücsarnok

⁶ Adizes: Vállalatok élelciklusai. HVG Kiadói Zrt, 1997. 115.o.

⁷ T. Dénes T. – Hardicsay P. 2010: *A strukturális gondolkodás és döntések alapjai. A változás és válságkezelés kognitív sémái.* Schmidt Szilvia magánkiadása, Budapest, 1-3., 11-21.,54., 82., 89-105.o.

⁸ Kempelen- Ember a gépben kiállítás 2007., Mücsarnok, Budapest, saját felvétel

4. A logikai képességfejlesztés rendszere⁹

Ez a gyermekek és a felnőttek képzésére egyaránt alkalmas rendszer. A gyermekek Magyarországon intézményesítve nem, inkább fakultatíve járnak sakkozni, majd a tehetségesebbek szüleinek anyagi támogatást kell nyújtaniuk egy magánedző szerződésével, mert az intézményes képzés ma még nem olyan hatékony. Németországban van olyan város, ahol 1000 esztendő a sakkhagyomány. Minden lakos tud és szeret is sakkozni és ezt a kulturális együttműködés területén az Európai Unió támogatja is¹⁰. Ebbe a kultúrkörbe tartanak Aldenburgh (Anglia), Mellionec(Franciaország), Porrúa (Spanyolország), Wijk aan Zee (Hollandia), Immerup(Dánia), Ströbeck(Németország), BystrÉ (Csehország), Kirchheim(Ausztria), Kilingi Nommé (Észtország), Palkonya (Magyarország), Perginé Valdarno (Olaszország) és Paxos(Görögország). Követendő példa, melyet a kulturális kormányzat még nem ismert fel és nem támogat. Pedig sok ingyenes támogatást (projekt pályázati pénzt) hozna Hazánkba.

3. ábra

Sakkozó gyermekek mennek az iskolába. Ströbeck, Németország

Forrás: www.schachdorf-stroebeck.de

Arra nézve, hogy gyermekkorban mikor célszerű elkezdni a sakkal való ismerkedést, jó támpont a most következő strukturált mérés táblázata. A négy angol nyelvű mérési táblázatból a 3. hozott tudományos eredményt. Azt, hogy a negyedik évben érdemes

⁹ Hardicsay P. 2008: *Sakkedző. Sakkszakedzői elméleti kézikönyv*. Modok és Társa Kft., Kiskunhalas, 139-146.old.

¹⁰ Schachdorf Ströbeck, Europisches Kulturdorf 2006: *Ein Blick über die Mauer*. Gemeinde Schachdorf Ströbeck

megkezdeni a gyermekek sakkra történő tanítását, mert ez a tanulmányi eredményt az adott mértékben szignifikánsan növeli.

1. táblázat

Csoportstatisztika vizsgaszorongásról, a pillanatnyi és alkati szorongásról Törökbálinton lányok és fiúk csoportjában, családi háttér adatokkal.

	Gender	N	Mean (M)	Standard Deviation (SD)	SD of means
age	Boys	29	10.76	1.83	.3390
	Girls	26	10.65	1.77	.3462
TAI/TOTAL – test anxiety	Boys	29	40.28	10.38	1.9278
	Girls	26	39.54	9.25	1.8147
TAIW - worry	Boys	29	15.83*	4.56	.8467
	Girls	26	13.38	3.68	.7213
TAIE- emotionality	Boys	29	16.83	5.40	1.0025
	Girls	26	17.27	4.46	.8745
ST-ANX- state anxiety	Boys	29	30.72	6.98	1.2960
	Girls	26	29.69	5.91	1.1553
TR-ANX- trait anxiety	Boys	29	31.55	8.10	1.5042
	Girls	26	33.69	5.59	1.0965
Chess age	Boys	29	6.66	1.78	.3302
	Girls	26	7.42	1.98	.3890
Mother's years of education	Boys	29	2.41	.83	.1531
	Girls	26	2.73	.53	.1046
Father's years of education	Boys	29	2.41	.68	.1267
	Girls	26	2.38	.57	.1120

(N=55), * p < 0.05

Forrás: Hardicsay 2008, 93. old.

2. táblázat

Csoportstatisztika kor, vizsgaszorongásról, pillanatnyi és alkati szorongásról, családi háttér faktorokról 3. és 7. osztályos tanulóknál, Törökbálinton.

	age	N	Mean (M)	Standard Deviation (SD)	SD of means	
	age	8-10	35	9.4***	.61	.1028
		11-13	20	.12,95	.22	.3724
TAITOT – test anxiety		8-10	35	43.2**	10.02	1.6943
		11-13	20	34.15	6.07	1.3578
TAIW– worry		8-10	35	15.9**	4.46	.7546
		11-13	20	12.55	3.10	.6939
TAIE– emotionality		8-10	35	18.5**	5.16	.8729
		11-13	20	14.45	3.24	.7236
ST-ANX-state anxiety		8-10	35	28.91	7.23	1.2226
		11-13	20	32.6*	3.97	.8870
TR-ANX-trait anxiety		8-10	35	34.06*	7.12	1.2036
		11-13	20	29.95	6.25	1.3983
Chess age		8-10	35	6.97	2.07	.3490
		11-13	20	7.10	1.62	.3620
Mother’s years of education		8-10	35	2.54	.78	.1318
		11-13	20	2.60	.60	.1338
Father’s years of education		8-10	35	2.37	.65	.1091
		11-13	20	2.45	.61	.1352

* p < 0.05; ** p < 0.002; *** p < 0.000

Forrás: Hardicsay 2008, 94. old.

3. táblázat

Csoportstatisztika kor, pillanatnyi és alkati szorongásról, családi háttér faktorokról 4-5 éves és 8 év feletti tanulóknál.

	Age of the start of chess playing	N	Mean (M)	Standard Deviation (SD)	SD of means
age	4-5 -y.	20	10.35	1.84	.4122
	8 -y	12	10.08	1.08	.3128
TAITOT– test anxiety	4-5 -y.	20	38.10	7.32	1.6366
	8 -y	12	44.75*	10.30	2.9724
TAIW – worry	4-5-y.	20	14.45	2.72	.6090
	8-y.	12	16.08	4.94	1.4273
TAIE– emotionality	4-5 -y.	20	15.80	4.29	.9586
	8 -y.	12	19.67**	4.83	1.3944
ST-ANX– state anxiety	4-5 -y.	20	29.15	5.13	1.1477
	8 -y.	12	27.25	3.47	1.0009
TR-ANX – trait anxiety	4-5 -y	20	30.90	5.32	1.1896
	8 -y.	12	35.83**	6.10	1.7617
Chess age	4-5-y.	20	5.05	.69	.1535
	8-y.	12	9.6***	.90	.2599
Mother’s years of education	4-5-y.	20	2.55	.76	.1698
	8-y.	12	2.42	.90	.2599
Father’s years of education	4-5-y.	20	2.55	.61	.1352
	8-y.	12	2.25	.87	.2500

* p < 0.05; ** p < 0.027; *** p < 0.000

Forrás: Hardicsay 2008, 94. old.

4. táblázat

A magyar 1979-es szabványos pillanatnyi és alkati szorongásadatai IR korellációja összehasonlítása a 8-13 éves gyermekek törökbálinti (2004-es) és váci (2003-as) pillanatnyi és alkati szorongásadataival

STAIC State anxiety items	Hung. Stand. * (1979) N=153	Török - bálinti (2004) N=55	Vác (2003) N=98	Boys N=75	Girls N=78	STAIC Trait Anxiety items	Hung. Stand. N=153	Tb. N=55	Vác N=98	Boys N=75	Girls N=78
1	.37	.56	.19	.28	.53	21	.39	.38	.42	.43	.35
2	.38	.57	.25	.5	.25	22	.40	.45	.36	.37	.40
3	.45	.53	.38	.36	.56	23	.47	.48	.46	.53	.39
4	.38	.43	.33	.39	.37	24	.47	.66	.35	.61	.32
5	.15	.48	.07	.13	.32	25	.41	.52	.32	.48	.38
6	.43	.60	.22	.39	.48	26	.45	.50	.41	.51	.39
7	.41	.51	.28	.48	.27	27	.43	.50	.36	.48	.37
8	.32	.69	.17	.22	.57	27	.37	.33	.41	.33	.37
9	.41	.48	.37	.50	.36	29	.47	.46	.48	.56	.37
10	.37	.61	.14	.31	.46	30	.41	.49	.36	.43	.39
11	.33	.57	.16	.47	.23	31	.25	.47	.13**	.23	.27
12	.41	.51	.34	.37	.47	32	.39	.55	.28	.35	.39
13	.24	.48	.04	.28	.23	33	.40	.50	.33	.41	.37
14	.57	.71	.43	.53	.63	34	.37	.45	.30	.28	.47
15	.37	.48	.30	.49	.24	35	.18	.06	.26	.09	.29
16	.27	.34	.24	.33	.19	36	.28	.40	.21	.37	.23
17	.13	.31	.08	.05	.43	37	.48	.55	.45	.57	.43
18	.42	.54	.34	.53	.22	38	.39	.48	.31	.39	.39
19	.22	.49	-.04	.39	.03	39	.47	.65	.32	.52	.38
20	.55	.72	.38	.51	.60	40	.43	.56	.34	.46	.36
Range of the IRCs	.13-.57	.31-.72	-.04-.43	.05-.53	.03-.63	Range of the IRCs	.18-.47	.06-.66	.13-.48	.09-.61	.23-.47

Forrás: Hardicsay 2008, 95. old.

5. Innováció, kognitív sémák

Az osztrák közgazdász Schumpeter¹¹ meghatározta az innováció (ugrásszerű minőségi fejlődés) folyamatában a piaci kényszert, mely beindítja a fejlődést. A közgazdász kombinatív képességek szükségességéről beszél. A sakk ezeket a képességeket tanítja, a kombinatív

¹¹ Lőrinczi, Gy. 2000: *Vállalkozásgazdaságtan*. Számalk Kiadó, Budapest, 111.o.

képességeket a problémamegoldás kulcsának tartjuk (Hardicsay,2010)¹². Az éles elme kombinatív úton lát előre. A sakkozó korlátlan előrelátással rendelkezik, alkalmazva a vizualizációt és az intuíciót. A változások következményeit is előre megbecsülhetjük ennek a segítségével. A jó változásmenedzser egyben épít a vállalata dolgozóinak belső információira is. A változások okai több esetben a vállalaton belül is orvosolhatók.

A sakk kognitív sémái rendszert alkotnak, amely meghatározza a különböző tudásszintekhez tartozó kognitív sémák számát (Hardicsay, 2008)¹³.

Szemléletünk racionális változása (paradigmaváltási szükséglet), mely a mai egyoldalú haszonelvőről a strukturális gondolkodás irányába tolódik el. Ennek lényege az élő és az élettelen rendszerek azonos módon történő kezelése (T.Dénes, 2010)¹⁴. A mai gyors változások és a válságjelenségek kezelése is egyszerűen megoldható az új rendszer alkalmazásával. A sakk differenciáltan kezeli az individuumok különbözőségeit is.

6. Összefoglalás

A fenti anyag megalapozta és a mérési eredmények is alátámasztották azt a feltételezést, hogy a sakk ma már nélkülözhetetlen tudományos módszer, ami felhasználható a vezetők válságérzékenységének javítására, döntéseik optimalizálására és a döntési idők lerövidítésére. Az ezzel kapcsolatos versenyelőny jól hasznosul a piacon, a stratégiákban, a tárgyalásokban és a döntések hatásosságában. A vezetők képesek lesznek a változások felismerésére, kezelésére, ezért a sakkoktatás általános bevezetése, a logikai képességfejlesztés rendszerén keresztül nagyon aktuális. Valamennyi munkavállaló alkalmassá tehető a javasolt rendszerrel a képességei fejlesztésére, ami további szinergikus és közösségépítő előnyökkel jár a vállalat számára.

¹² T. Dénes T. – Hardicsay P. 2010: *A strukturális gondolkodás és döntések alapjai. A változás és válságkezelés kognitív sémái.* Schmidt Szilvia magánkiadása, Budapest, 91.o.

¹³ T. Dénes T. – Hardicsay P. 2010: *A strukturális gondolkodás és döntések alapjai. A változás és válságkezelés kognitív sémái.* Schmidt Szilvia magánkiadása, Budapest, 93-94.o.

¹⁴ T. Dénes T. – Hardicsay P. 2010: *A strukturális gondolkodás és döntések alapjai. A változás és válságkezelés kognitív sémái.* Schmidt Szilvia magánkiadása, Budapest, 24-30.o.

Irodalomjegyzék

- Adizes, I. 1997: Vállalatok életciklusai. HVG Kiadói Zrt, Budapest, 115.o.
- Brunthaler,H. 2004: Materialien zur Schachpsychologie und –Pädagogik. Band I. Blauer Punkt Verlag, Magdeburg, 9.o.
- Hardicsay, P. 2004: *Miért gondolkodik másként a sakkozó?*, Spirál Könyvkiadó, Budapest, 6-7.o., 16-19.o., 93-96.o.
- Hardicsay, P. 2008: *Sakkedző. Sakszakedzői elméleti kézikönyv.* Modok és Társa Kft., Kiskunhalas, 139-146.o.
- T. Dénes T. – Hardicsay P. 2010: *A strukturális gondolkodás és döntések alapjai. A változás és válságkezelés kognitív sémái.* Schmidt Szilvia magánkiadása, Budapest, 89-105.o.
- Lasker, E. 1895: *Gesunder Menscherverstand*, Munzert,R. 2004: *Relativität im Schach.* Joachim Beyer Verlag, Hollfeld , 9-10.o., 194-210.o.
- Lőrinczi, Gy. 2000: *Vállalkozásgazdaságtan.* Számalk Kiadó, Budapest, 111.o.
- Noszkay, E. 2009: *Változás és válságmenedzsment az alapoktól.* N&B Kiadó, Budapest, 19.o.